BEDRIJFSHUISHOUDKUNDE ALS ONDERDEEL DER EKONOMISCHE WETENSCHAP

door

J. L. MEY

Professor aan de Rijksuniversiteit te Groningen

RÉSUMÉ. — *L'économie de l'entreprise comme partie intrinsèque de la science économique.* — L'économie de l'entreprise continue d'être considérée comme une partie indépendante de l'économie générale. Néanmoins, les problèmes qu'elle traite sont économiques au même titre que ceux qui font l'objet des autres chapitres de l'économie générale. Cette spécialisation se fonde sur le caractère autonome de l'entreprise comme sujet de l'activité économique. Ce n'est que récemment que l'entreprise s'est développée — émancipée selon mon expression — comme élément indépendant dans notre vie économique : les problèmes qui lui sont propres sont traités dans l'économie de l'entreprise.

Le but de l'entreprise est l'échange de ses produits pour de l'argent; l'argent obtenu constitue son revenu, revenu pourtant différent de celui des actionnaires, des ouvriers et du cadre. Du point de vue de l'émancipation de l'entreprise comme sujet économique ayant une existence propre, des problèmes divers comme ceux de la valeur, du profit et du financement ont été examinés. Dans tous ces cas, comme dans celui de l'organistion interne, le problème fondamental de la science économique, c.-à-d. le problème du choix, se pose. Dès lors, les points de vues de l'analyse sont largement identiques.

En tant que branche spécialisée, l'économie de l'entreprise ne montre qu'un aspect des phénomènes, une seule relation; comme l'a dit Alfred Marshall : „the one in the many". Dans la vie des affaires, les décisions des dirigeants doivent s'appuyer sur la connaissance du „many in the one". Aussi, dans la réalité, la préparation des décisions ne doit pas être faite par l'économiste de l'entreprise seul : elle doit faire appel à la collaboration de spécialistes divers.

PROBLEEMSTELLING

Voor de huidige struktuur van het ekonomisch leven is kenmerkend dat een belangrijk deel daarvan, nl. voorzover het betrekking heeft op de voortbrenging van goederen of diensten, grotendeels is georganiseerd in zelfstandige huishoudingen : bedrijfshuishoudingen, voornamelijk ondernemingen.

Dit heeft deze konsekwentie dat onze ekonomische aktiviteit,

hoewel zij uiteindelijk op bevrediging van behoeften blijft gericht, toch niet als zodanig aan de dag treedt. De ekonomische aktiviteit wordt zichtbaar als een aktie enerzijds gericht op inkomensvorming, anderzijds op inkomensbesteding. De ekonomische aktiviteit in de bedrijfshuishoudingen is dan gericht op inkomensvorming. Het middel tot die verkrijging van inkomen is de voortbrenging van de goederen of diensten waarop de bedrijfshuishouding zich heeft toegelegd.

Eigenlijk kan gezegd worden dat eerst in het stadium van organisatie van het ekonomisch leven dit laatste een objekt van studie en onderzoek is geworden. Het zou echter nog geruime tijd duren, nadat dit stadium werd bereikt, alvorens de bedrijfshuishoudkunde daarin haar eigen plaats zou krijgen.

De sterke individualistische inslag in levens- en wereldbeschouwing in de 19e eeuw deelde zich ook aan de jonge, zich ontwikkelende ekonomische wetenschap mede. Men keek a. h. w. door de bedrijfshuishoudingen heen en zag slechts individuen. De bedrijfshuishouding werd vereenzelvigd en wordt nog vaak vereenzelvigd met de zakenman, die door middel van de uitoefening van een of ander produktieproces winst zoekt te maken of zijn kapitaal tracht rendabel te maken.

Zag men dus hetgeen er naar buiten trad van de aktiviteit der bedrijfshuishoudingen voornamelijk als een aktiviteit van de individuele zakenman die als vrager op de markt van produktiemiddelen en ook op de arbeidsmarkt optrad, om als aanbieder op de markt van produkten te verschijnen, en zag men deze aktiviteit niet anders dan als een deel van zijn eigen persoonlijke ekonomische aktiviteit, de vraagstukken binnen de bedrijfshuishouding werden in het geheel niet als ekonomische problemen onderkend.

Op het eerste gezicht liggen deze problemen ook op zeer verschillend terrein, zodat het gemeenschappelijke daarin niet zo gemakkelijk was te onderkennen. Het waren niet steeds de ekonomische kanten die naar voren traden. Kostprijsberekening zag men als een rekenkundig probleem, winstbepaling in eerste instantie als een vraagstuk van administratie, in de arbeidsverhoudingen zag men aanvankelijk slechts de juridische kant, het financieren was, evenals trouwens het leidinggeven, een kunst meer op de intuïtie van de ondernemer dan op wetenschappelijke analyse steunend.

Lange tijd heeft men in de praktijk van het bedrijfsleven de

bedrijfsekonomie zo beoefend. Men zocht en bleef zoeken naar incidentele oplossingen, steunend deels op intuïtie, deels op ervaring in analoge gevallen. De gevonden oplossingen dienden weer als ervaring voor nieuwe problemen. Op deze wijze werd ook de bedrijfshuishoudkunde als bedrijfsleer geboekstaafd.

Zo ontwikkelde zich naast — en voor een deel in aansluiting aan — de administratieve techniek een reeks van technieken voor het bedrijfsbeheer die steunden op ervaring in het verleden verkregen.

Deze situatie kon echter op den duur niet bevredigen en wel om twee redenen niet. In de eerste plaats ontberen de alleen op vastgelegde en overgeleverde ervaring steunende oplossingen en de daaruit gedistilleerde regels voor de praktijk elke algemene gelding. Ze gelden slechts voor die gevallen waaruit ze zijn afgeleid. Vervolgens zijn ze voor de menselijke geest die de samenhang der dingen wil doorgronden onbevredigend.

De bedrijfshuishouding als zelfstandig ekonomisch subjekt.

Het studieveld der bedrijfshuishoudkunde wordt dus gevormd door de ekonomische aktiviteit van de bedrijfshuishoudingen. Zoals gezegd is dat een aktiviteit op inkomensvorming gericht.

Men dient daarbij echter de bedrijfshuishouding te zien als een zelfstandig ekonomisch subjekt. Eerst dan ontstaat een problematiek die als een bijzonder onderdeel, een deelwetenschap, van de algemene ekonomie kan worden beschouwd, een deelwetenschap onderscheiden ook van de leer van de inkomensvorming der algemene ekonomie. Deze laatste toch wordt behandeld als een leer van de loonvorming, een leer van de intrest en een van de ondernemerswinst, waarbij men in vele gevallen nog afzonderlijk aandacht pleegt te schenken aan het „rent" verschijnsel. We hebben hier een typisch voorbeeld van door de bedrijfshuishouding resp. de onderneming heenkijken. Inderdaad kan men voor die inkomenstakken teorieën opstellen; men kan het zelfs makro- en mikro-ekonomisch doen. Men zal het echter althans mikro-ekonomisch niet goed kunnen doen zonder eerst de inkomensvorming der bedrijfshuishouding te hebben bestudeerd. Het belang van dit laatste is eigenlijk in de ekonomie weinig ingezien, slechts in de leer van de prijsvorming verdiept

men zich in het ondernemersgedrag, doch men denkt hier aan de ondernemer en niet aan de kollektiviteit van arbeiders, leiders en geldverschaffers die de bedrijfshuishouding is.

We dienen nu de vraag onder het oog te zien of de bedrijfshuishouding als een bijzonder ekonomisch subjekt kan worden beschouwd. Ik geloof dat deze vraag niet gemakkelijk zal kunnen worden ontkend. Immers, de bedrijfshuishouding beschikt over een eigen vermogen en een eigen inkomen. Er zijn verschillende kategorieën van personen die dit vermogen hebben verschaft en die daarop onder bepaalde voorwaarden rechten kunnen doen gelden. Dit is echter met het vermogen van elk ekonomisch subjekt het geval. Men denke aan de rechten die leveranciers, de fiskus e. a. op het vermogen van allerhande partikulieren hebben.

Men houdt ook administratief dit vermogen gescheiden van dat van degenen die het verschaft hebben. De leer van het boekhouden heeft eigenlijk het eerst de zelfstandigheid van de bedrijfshuishouding gezien en daaruit voor de administratie de juiste konsekwentie getrokken.

Terecht is dan ook n. m. m. wel eens gesteld dat de „Kapitalrechnung" het kenmerkende van de bedrijfshuishouding zou zijn (1).

Niettemin heeft het feit van die zelfstandigheid en het besef daarvan zich vrijwel geleidelijk ontwikkeld. Men kan hier spreken van een geleidelijke emancipatie van de bedrijfshuishouding. Het recht heeft die ontwikkeling erkend door voor de bedrijfshuishouding het verkrijgen van de rechtspersoonlijkheid mogelijk te maken. Nochtans is de rechtspersoonlijkheid niet altijd symptomatisch voor het stadium der emancipatie, wel is zij dat voor het feit der emancipatie.

De voortschrijdende emancipatie openbaart zich dus ten dele in het toenemend gebruik van de vennootschapsvorm. Zij openbaart zich bij de vennootschappen op haar beurt weer in dividendstabilisatie en spreiding van het aandelenbezit. Door het eerste neemt de bedrijfshuishouding zelf het risiko van het ondernemen op zich in stede van het door haar geldgevers te laten dragen;

(1) Zie R. LIEFMANN in zijn bekende werk : *Die Unternehmungsformen*, Stuttagart.. Verscheen voor de eerste maal in 1912; sedert, vele malen herdrukt. Zie in het bijzonder hoofdstuk I blz. 18-24.

door het tweede maakt zij van deze laatste een steeds variërende anonieme groep, in letterlijke zin een "société anonyme,,.

Niettemin, ook de persoonlijke onderneming, zelfs de eenmanszaak, emancipeert zich tot een zelfstandige huishouding en een zelfstandig ekonomisch subjekt, ook als niet de vennootschapsvorm is gekozen. Weliswaar bestaat hier nog een persoonlijke verantwoordelijkheid van de leider. De laatste zal toch zorgvuldig de zaken van zijn privé-huishouding van die van zijn zaak gescheiden dienen te houden, zelfs al zou dit alleen maar uit fiskale overwegingen gebeuren. Ook hij ziet de zaak als iets afgezonderds, afgescheidens van zijn partikuliere huishouding, iets waaraan hij een eigen leven inherent weet, een leven waarvan hij hoopt dat het ook zal voortduren nadat zijn eigen bestaan ten einde is gekomen.

De geëmancipeerde bedrijfshuishouding opgevat als zelfstandig ekonomisch subjekt heeft een eigen doelstelling. Deze kan geen andere zijn dan de instandhouding van de door haar opgewekte inkomensstroom. Hiervoor is zij tenslotte in het leven geroepen.

Streven naar zo groot mogelijke winst is voor de bedrijfshuishouding niet reëel, al moge dit een verklaarbaar uitgangspunt voor de individuele ondernemer geweest zijn, nl. het rendabel maken van het door hem geïnvesteerde vermogen. Streven naar een zo groot mogelijke winst impliceert over een langere tijd bezien geen te bepalen gedragslijn meer, over korte tijd bezien is het voor de bedrijfshuishouding onwaarschijnlijk. Niettemin is winst in de zin van een overschot in opbrengst boven de kosten wel noodzakelijk omdat geen zekerheid bestaat dat alle offers met de produktie verbonden in de kostprijs zijn gekalkuleerd. Men kan in de kostprijs slechts die offers kalkuleren die onvermijdelijk zijn en voorzienbaar en een kwantitatief bepaalbare samenhang met het produktieproces vertonen.

Het is mijn overtuiging dat een bedrijfshuishoudkunde als onderdeel van de ekonomische wetenschap, dus niet als konglomeraat van min of meer ongeordende kennis aangaande het bedrijfsgebeuren, slechts mogelijk is als uitgegaan kan worden van de bedrijfshuishouding als zelfstandig ekonomisch subjekt en van haar doelstellingen. Immers, kijkt men door de bedrijfshuishoudkunde heen, dan ziet men niets anders dan prijsvorming, loonvorming, kapitaalintrestbepaling en vorming van de onder-

nemerswinst. Vraagstukken die zowel makro- als mikro-ekonomisch steeds tot het terrein van de algemene ekonomie hebben behoord. De algemene ekonomie kan die gebieden blijven bestuderen, maar nodig is daarnaast een studie van het gebeuren binnen de bedrijfshuishoudingen en van de gedragingen van die bedrijfshuishoudingen, althans zolang de mensen het nodig vinden binnen dergelijke cellen hun ekonomische aktiviteiten te kombineren.

De zelfstandigheid van de bedrijfsekonomische problematiek.

We komen thans aan de toepassing van deze konceptie op de bedrijfsekonomische problematiek. We kunnen er dan vanuit gaan, dat, evenals dit voor elk ander subjekt geldt, de bedrijfshuishouding waardeoordelen vormt en zich daardoor bij haar beslissingen laat leiden. We bedoelen daarmee inderdaad menselijke oordelen, echter oordelen gevormd in verband met de doeleinden der bedrijfshuishouding, oordelen gevormd door degenen die binnen de bedrijfshuishouding decisoire bevoegdheden hebben, maar oordelen niet in verband met hun partikuliere belangen. Dit geldt van hoog tot laag. De oordeelvellingen in verband met hun eigen partikuliere belangen en doelstellingen liggen in een ander vlak.

Vanuit dit uitgangspunt kunnen we de waarderingen in de bedrijfshuishouding en door de bedrijfshuishouding ook een konkrete inhoud geven en wel door ze te koppelen aan het doel van de bedrijfshuishouding : de inkomensvorming. Ik spreek niet van produktie; produktie is hier niet van betekenis, het gaat over inkomensvorming. Ons gehele ekonomisch bestel is erop gericht dat de bedrijfshuishoudingen inkomen vormen en wel in het algemeen in zodanige omvang dat zij zichzelf ook kunnen handhaven.

Alle beslissingen in de bedrijfshuishouding zullen worden voorafgegaan door waarde-oordelen. De waarde-oordelen der bedrijfshuishouding zijn voor de ekonomie eigenlijk een dankbaarder objekt dan die van de konsumenten, omdat we in de bedrijfshuishouding met kwantificeerbare waarde-oordelen te maken hebben.

Het waarde-oordeel is gebaseerd op de betekenis van de

goederen voor de vorming van het inkomen der bedrijfshuishouding. De opvatting van de bedrijfshuishouding als zelfstandig ekonomisch subjekt geeft tevens de mogelijkheid om te realiseren wat onder dit inkomen moet worden verstaan. De traditionele inkomensbegrippen relateren het inkomen aan bepaalde personen, eigenaars of aandeelhouders. Dat is echter onjuist. Evenals we kunnen spreken van het vermogen (kapitaal) der bedrijfshuishouding, zo spreken we ook van haar inkomen. Het is de gehele stroom van koopkracht die via de ruil de bedrijfshuishouding binnenvloeit.

Op dat inkomen is de waardering der bedrijfshuishouding gebaseerd. Het gaat dus om de vraag : wat betekenen de kapitaalgoederen der bedrijfshuishouding voor haar inkomensvorming. De vraag, wat betekenen die produktiemiddelen voor de individuele geldgevers, zou nauwelijks gesteld kunnen worden. Ze weten gewoonlijk niet eens welke produktiemiddelen in het bedrijf aanwezig zijn.

In de bedrijfsekonomie stuiten we veelal op de fout, dat, hoewel men zegt de goederen te waarderen om hun betekenis voor de inkomensvorming, men dat inkomen niet opvat als het inkomen der bedrijfshuishouding maar als het inkomen dat aan de ondernemende geldgevers, gewoonlijk aangeduid als de eigenaren — in de naamloze vennootschap de aandeelhouders — toevalt.

Het is duidelijk dat deze relatie niet gelegd kan worden. Men kan een relatie leggen tussen de kapitaalgoederen en het inkomen der bedrijfshuishouding. Ook zou men een relatie kunnen leggen tussen het ondernemende geldvermogen (kapitaal, zo men wil) en de uitkeerbare winst. „Cross-relationships" zijn hier echter niet mogelijk.

De waarde-oordelen der bedrijfshuishouding kunnen alleen door de topleiding of overeenkomstig de aanwijzingen van de topleiding en haar adviseurs worden gevormd.

Waarde-oordelen in deze zin zullen in de bedrijfshuishoudingen worden gevormd ter bepaling van de grootte van het offer bij de ruil, d. w. z. gebracht bij de verkoop der produkten. Eveneens zullen waarde-oordelen moeten worden gevormd in verband met de bepaling van de hoogte der voor uitkering vatbare winst.

Deze waarde-oordelen kunnen worden gevormd overeen-

komstig het bekende beginsel der „opportunity-costs". Men zal zich dan afvragen, ter beoordeling van de vraag of de ruil rationeel is, welke opbrengst de betrokken produkten of produktiemiddelen in hun naast-hogere alternatieve aanwending zouden hebben kunnen opleveren. Dit zal men echter alleen doen als de ruil eenmalig zou zijn. De samenhang in de kontinuïteit der bedrijfshuishouding van het ene ruilproces met alle volgende maakt de waardering naar de vervangingsprijs der produktiemiddelen noodzakelijk. De waardering naar de vervangingsprijs vloeit dan onmiddellijk voort uit de samenhang van één transaktie met alle volgende. Men heeft dat niet goed ingezien, ook in de moderne ekonomie niet. Vandaar dat men gekomen is tot de leer van de marginale kosten. „Opportunity costs" en „marginal costs" zijn beide gebaseerd op de overleggingen terzake van een op zichzelf staande beslissing. Zij hebben dan ook voor de bedrijfshuishouding slechts betekenis als de kontinuïteit der bedrijfsuitoefening is verbroken. Zolang echter de vervangingsprijs nog maar lager ligt dan één of meer der voorhanden „opportunities" is de kontinuïteit niet verbroken.

Om te beoordelen wanneer de kontinuïteit is verbroken zullen we ons er dus rekenschap van moeten geven dat de kontinuïteit der bedrijfshuishouding niet steeds gebonden is aan de voortzetting van het produktieproces met dezelfde produktiemiddelen. Het gaat er bij de vervanging slechts om dat de inkomensstroom der bedrijfshuishouding intakt blijft. Wel is de bedrijfshuishouding door haar algemene outillage en de in haar personeelbestand aanwezige kennis gebonden aan de bepaalde produkten en bepaalde fasen van het produktieproces. Bovendien is er ook een binding aan bepaalde behoeften met bepaalde kategorieën van afnemers en bepaalde markten. Deze bindingen die we gewoon zijn verbijzondering te noemen, vormen ook een maatschappelijke noodzaak, een „conditio sine qua non" voor het funktioneren van onze maatschappelijke voortbrenging.

Men kan de hier bedoelde vervanging aanduiden als ekonomische vervanging. Vervanging van paarden-traktie door motortraktie in een transportbedrijf kunnen we dan als een ekonomische vervanging zien. Vervanging van ijzer en staal door garen en band in een groothandel is echter niet als vervanging te beschouwen; hier is sprake van verbreking der kontinuïteit. Een dergelijke heroriëntering betekent dan ook niet veel meer dan dat men

met de middelen uit liquidatie van de ene onderneming verkregen een nieuwe begint.

Uit de gegeven uiteenzettingen vloeien enkele belangrijke konklusies voort, die veelal door de bedrijfsekonomen over het hoofd worden gezien.

In de eerste plaats zal moeten worden gekonstateerd dat de waarde-oordelen tot op zekere hoogte subjektief zijn, d. w. z. dat zij betrekking hebben op de betekenis der goederen voor de individuele bedrijfshuishouding. Subjektiviteit sluit nochtans meetbaarheid niet uit; hierin verschillen de subjektieve waardeoordelen van de bedrijfshuishouding met die der konsumenten. Ze zijn althans voor een belangrijk deel meetbaar omdat ze gerelateerd zijn aan de inkomensstroom, in koopkrachteenheden of geldeenheden uit te drukken. Het waarde-oordeel zal steeds in een voor de betreffende goederen genoteerde prijs zijn belichaamd. Niettemin is de keuze van de prijs aan het inzicht van de bedrijfshuishouding overgelaten.

Een tweede konsekwentie van de hier gereleveerde beschouwing is ook dat de bedrijfshuishouding de vervangingsprijs niet voortdurend kan registreren. Vele aanhangers van de vervangingswaardeteorie zijn voorstanders van zg. kontinuele waarderegistratie. Het wil mij voorkomen dat dit een ekonomische vergissing is. Men kan, zich baserend op een bepaalde inkoopmarkt, natuurlijk wel alle prijsveranderingen op die markt gaan registreren. Dit is echter geen registratie van waarde-oordelen. Het waarderen impliceert het nemen van beslissingen, daarvoor heeft waarderen plaats. Men kan zich daarbij niet binden aan min of meer automatisch geregistreerde prijzen of prijsveranderingen. Van geval tot geval zal men moeten nagaan welke konsekwenties prijsveranderingen voor de waardering van onze produktiemiddelen hebben. Wil men die prijsveranderingen steeds blijven volgen en in zijn administratie registreren, dan is daar op zichzelf niets tegen, mits men zich maar rekenschap geeft van het nut dat een dergelijke registratie met zich brengt en van de offers die ermee zijn verbonden. Men zal zijn beslissingen echter nimmer op die geregistreerde gegevens kunnen baseren. Ook hier geldt Jevons' bekende uitspraak : „bygones are for ever bygones"(1).

(1) Met betrekking tot het waardeprobleem werd deze uitspraak geciteerd door L. Robbins : *An essay on the nature and significance of economic science*, London, 1949, blz. 52.

Wat voor de kostprijskalkulatie geldt is ook van toepassing voor de winstbepaling. De winstbepaling is overigens niet een eenvoudige sommering van alle gunstige verschillen tussen kostprijs en opbrengst uit de transakties van het afgelopen jaar verkregen. De kosten, de offers in de kostprijs opgenomen stellen gewoonlijk niet alle offers voor die in verband met de produktie werden gebracht. Ook zijn die offers niet steeds op de juiste wijze gemeten. Aan het eind van het jaar zal men dan opnieuw de vraag krijgen : hoe groot zijn de offers op het afgelopen jaar betrekking hebbende, teneinde die tegenover de opbrengst te kunnen stellen. Hier eveneens zal men in de kontinuïteit der bedrijfshuishouding de vervangingswaarde der opgeofferde produktiemiddelen moeten bepalen, zoals ze thans is. Men krijgt dus tweeërlei korrektie, nl. enerzijds de bepaling van de offers die bij de kostprijskalkulatie nog niet bekend waren; anderzijds de waardekorrektie der reeds gebrachte offers in het licht van nieuwe feiten.

Het zou weinig zinvol zijn aan het eind van het boekjaar alleen de opgeofferde produktiemiddelen te waarderen in het belang van de winstbepaling. Ook hetgeen waarover de bedrijfshuishouding nog beschikt aan het eind van een boekjaar dient te worden gewaardeerd, teneinde een juist inzicht te verschaffen in de totale grootte van het in de bedrijfshuishouding geïnvesteerde vermogen en de wijze waarop dit verdeeld is, verdeeld over verschillende kategorieën van geldgevers enerzijds en in welke aktiva het werd geïnvesteerd anderzijds. Deze informatie zal de bedrijfshuishouding in de verantwoording aan haar geldgevers moeten verschaffen. Een vraag die nu kan worden gesteld is, of de vergroting of verkleining van het vermogen aldus gekonstateerd winst of verlies betekent.

Dit is geen eenvoudige vraag. Men kan haar niet beantwoorden zonder zich te verdiepen in de oorzaken van de prijsbeweging.

Algemene prijsbewegingen leiden bij voorraden van normale omvang niet tot winst of verlies.

Bij bijzondere prijsfluktuaties ligt dit anders. De ekonomische vervanging kan bij prijsstijging leiden tot aanschaffing van kleinere hoeveelheden dan die werden afgestaan, ik zeg *kan*, nl. in het geval dat het in prijs gestegen produkt aan de bedrijfshuishouding ook een hogere potentie tot inkomensvorming geeft, of, anders uitgedrukt, de prijsstijging kan worden doorberekend.

Omgekeerd kan ekonomische vervanging bij bijzondere prijsdaling betekenen dat men meer en andere goederen zal moeten aanschaffen ter vervanging van de opgeofferde, aangezien juist de prijsdaling betekent dat men met de oorspronkelijke goederen de inkomensstroom niet kan handhaven.

Veranderingen in de koopkracht van het geld leveren afzonderlijke problemen op die ik hier in dit kader niet kan bespreken.

Het ging er slechts om te laten zien hoe men door de bedrijfshuishouding te beschouwen als een zelfstandig ekonomisch subjekt met eigen doel een waardeteorie voor de bedrijfshuishouding kan worden opgebouwd. Kostprijskalkulatie, winstrekening en balans zijn alle bepaald door en vanuit het standpunt der bedrijfshuishouding als zelfstandig ekonomisch subjekt en rekening houdend met haar doelstelling, de vorming van inkomen, en met de intakthouding van het vermogen ook in de toekomst inkomen te blijven vormen, d. w. z. dus handhaving van een bepaalde inkomensstroom.

De hier voorgestane opvatting der bedrijfshuishouding en der analyse van haar gedragingen heeft ook haar betekenis voor de prijsteorie der algemene ekonomie. Dit kan moeilijk anders omdat het toch de gedragingen van de bedrijfshuishoudingen zijn die de prijzen beïnvloeden of zelfs bepalen.

De konceptie van de bedrijfshuishouding als zelfstandig ekonomisch subjekt kan ons tevens een inzicht verschaffen in de funktie van de winst.

Gewoonlijk wordt gesteld dat de gedragingen der bedrijfshuishouding zouden worden bepaald door het streven naar maximalisatie van de winst, of, zoals men ook wel stelt — hoewel dit niet hetzelfde is — maximalisatie van de rentabiliteit. Zien we de bedrijfshuishouding als een zelfstandig ekonomisch subjekt dan is deze veronderstelling of zijn deze veronderstellingen weinig reëel.

Het is niet in te zien waarom een bedrijfshuishouding ernaar zou streven haar vermogen zo rendabel mogelijk te maken. Niet de vermogensverschaffers zijn de enige belanghebbenden. De bedrijfshuishouding is naar moderne opvattingen meer dan een door één of meer personen afgezonderde geldsom die men op een of andere wijze rendabel wenst te maken, een doel waaraan alle aktiviteiten in de bedrijfshuishouding ondergeschikt zouden

moeten worden gemaakt. Dit is nog de typisch kapitalistische konceptie die feitelijk steunt op Marx' formule: G — W — G.

Zoals onzerzijds de bedrijfshuishouding wordt opgevat moet de winst dan ook minder worden gezien als het doel van haar aktiviteit dan wel als een noodzakelijke kompensatie van de door haar aanvaarde onzekerheid m. b. t. de door haar gebrachte offers. Van het standpunt der bedrijfshuishouding is de handhaving van haar plaats in het maatschappelijk produktieproces en daarmee van het door haar opgewekte inkomen belangrijker dan het rendabel maken van het door één of meer kategorieën van personen geïnvesteerde vermogen.

De funktie van de winst is de onzekerheid te dekken en dus de daarmee verbonden, niet te voren bepaalbare maar eerst achteraf optredende offers, een onzekerheid die voortvloeit uit het feit dat de bedrijfshuishouding ongeacht of zij op voorraad dan wel op bestelling werkt, steeds anticipeert op een toekomstige onzekere vraag.

Deze onzekerheden maken het nodig dat de bedrijfshuishouding meer vergoed moet krijgen dan de offers welke door haar in haar kostprijs kunnen worden gekalkuleerd. Dit is de zin en de rechtvaardiging van de winst der bedrijfshuishouding. Immers, was die onzekerheid er niet, de winst zou geen reden van bestaan hebben. Keert zij deze winst uit dan laadt zij de onzekerheid eigenlijk op de schouders van haar geldgevers, aandeelhouders en andere tot de winst gerechtigde geldgevers. Een verdere stap in het emancipatie-proces zoals ik zoëven reeds heb opgemerkt is, dat zij die onzekerheid zelf draagt en haar dividenden stabiliseert.

We hebben deze konceptie van de bedrijfshuishouding toegepast op een belangrijk, misschien wel het belangrijkste leerstuk der bedrijfshuishoudkunde, de leer van waarde en winst. Onze konklusies vinden toepassing zowel bij de bepaling van het offer bij de ruil als bij de periodieke bepaling van de voor de uitdeling vatbare winst.

Wat dit laatste probleem betreft wordt weleens de vraag opgeworpen : in hoeverre is hier sprake van objektieve kalkulatie en in hoeverre van subjektieve beleidsoverwegingen. Dit geschiedde in ons land nog kortgeleden in een rede die door mijn kollega Spruyt ter gelegenheid van de diesviering der Rotterdamse

Ekonomische Hogeschool werd uitgesproken. (1) Er heeft zich een hele diskussie ontsponnen over de vraag waar kalkulatie, berekening, ophield en beleid begon.

Het wil mij voorkomen, dat dit een onvruchtbaar dispuut is, omdat men ervan uitgaat dat de winst met objektiviteit is te bepalen. De vraag naar de grootte van de offers is echter nimmer vrij van subjektiviteit zoals we reeds hebben vastgesteld. Wel kan dan worden gesteld, dat onze offers deels meetbaar zijn, dus zich lenen voor berekening, deels door intuïtieve schatting moeten worden bepaald. Onze offers, bepaald zijnde, vormen de aftrekpost voor de opbrengst waaruit de winst resulteert. Eerst als die winst bepaald is kan men spreken van beleidsoverwegingen m. b. t. de winstbestemming. In zekere zin is echter ook het vaststellen van de winst een kwestie van beleid. Dit is het geval omdat de offers niet objektief vast te stellen zijn, maar slechts te bepalen zijn, rekening houdende met de doeleinden der bedrijfshuishouding.

Niet alleen voor de vraagstukken van waarde en winst is onze konceptie van de bedrijfshuishouding van betekenis. Ook in de overige delen van onze wetenschap werkt zij door en is zij noodzakelijk om tot verantwoorde resultaten te komen.

Bij de aantrekking van geldmiddelen, het vraagstuk van de financiering, gaat het om de vraag naar de produktieprocessen der bedrijfshuishouding; het is ook de bedrijfshuishouding waarvan de kredietwaardigheid wordt beoordeeld, niet de individuele belanghebbenden tenzij ze zich ten behoeve van de bedrijfshuishouding tegenover derden uitdrukkelijk verbinden. Haar aktiviteiten op haar inkoopmarkten en op de arbeidsmarkt, aktiviteiten ter verkrijging van de door haar benodigde produktiemiddelen en produktieve krachten, ontplooit zij als bedrijfshuishouding en in samenhang met haar doeleinden.

De analyse van de gedragingen der bedrijfshuishouding kan ons eveneens inzicht geven in het ontstaan en de ontwikkeling van het gehele struktuurpatroon der maatschappelijke voortbrenging.

Dit struktuurpatroon vertoont verschillende facetten die echter uiteindelijk in belangrijke mate bepaald zijn door hetgeen

(1) B. Spruyt : *Subjektieve schattingen en beleidselementen bij winstbepaling en winstbestemming.* Dies rede, Rotterdam, 1954

de bedrijfshuishouding doet. De geografische verspreiding der voortbrenging kan niet worden verklaard dan vanuit de vestigingsplaatskeuze der bedrijfshuishouding; de funktionele struktuur is weer bepaald door de verbijzondering der individuele bedrijfshuishoudingen. Hetzelfde geldt ook voor de tijdruimtelijke spreiding.

Tenslotte geldt deze opmerking vanzelfsprekend voor de omvang der bedrijfshuishoudingen en de kwantitatieve verhoudingen waarin, binnen de bedrijfshuishoudingen, de produktiemiddelen worden gekombineerd.

Men kan deze verschijnselen niet analyseren vanuit het winststreven of rentabiliteitsstreven van de zg. eigenaren der zaak, noch vanuit het partikuliere streven van andere bij de bedrijfshuishouding betrokkenen. Men kan ze slechts beschouwen en verklaren vanuit de doeleinden der bedrijfshuishouding zelf.

Dit alles betekent dus dat de bedrijfsekonomie ten grond ligt of althans liggen moet aan de gehele algemeen ekonomische teorie der produktie, bovendien eveneens aan de teorie van de internationale handel. Niettemin zijn het slechts enkelen die deze integratie hebben beproefd.

Bezien we de bedrijfshuishouding in haar interne struktuur dan moeten we konstateren dat het hier eveneens gaat om de aanpassing daarvan aan het doel van de bedrijfshuishouding. Het gaat niet om een zo doelmatig mogelijk apparaat in het leven te roepen om het kapitaal der geldgevers rendabel te maken. De vraag naar de organisatiestruktuur is een vraag naar de grootst mogelijke doelmatigheid in verband met de doeleinden der bedrijfshuishouding, dus met de inkomensvorming.

Een bedrijfsekonomische organisatieleer is eigenlijk nog niet ontwikkeld, doch de aanzet daarvoor is aanwezig. Haar taak zal zijn, de metoden aan te geven langs welke men, gegeven de doeleinden der bedrijfshuishouding, tot een zo goed mogelijk funktionerende struktuur der organisatie komt.

Daarbij dient ervan te worden uitgegaan dat niet een bepaalde groep binnen de bedrijfshuishouding de overige exploiteert ten bate van haar belangen. Zien we de bedrijfshuishouding als een organisatie waarin leiders, uitvoerders en geldgevers samenwerken, dan zal ook voor die samenwerking in verband met het doel dat met die samenwerking wordt beoogd de meest doelmatige vorm worden gekozen.

Het gaat hier om een doelmatige kwalitatieve en kwantitatieve verdeling van funkties, autoriteit en verantwoordelijkheid. De kwalitatieve vinden we in het „organization-manual", de kwantitatieve in het budget.

Een doelmatige struktuur en een doelmatige kwantitatieve en kwalitatieve verdeling van taak, autoriteit en verantwoordelijkheid is een zodanige die geen of althans zo weinig mogelijk ruimte laat voor het optreden van spanningen tussen de verschillende funktionarissen. Van de andere kant dient de formele organisatiestruktuur zoveel ruimte toe te laten dat zich voor de samenwerking tussen funktionarissen onderling ook een zeker initiatief, aangepast aan de behoeften van het ogenblik, kan ontplooien. Een struktuur die hiermee rekening houdt eist minder van de leider zodat omgekeerd zijn „span of control" groter kan zijn, waardoor het aantal sub-leiders weer wordt beperkt.

Ook hier ligt dus een typisch ekonomisch vraagstuk : hoe wordt een aan de doeleinden van de bedrijfshuishouding aangepaste organisatiestruktuur met zo weinig mogelijk kosten verkregen ? Niettemin kan niet worden ontkend dat dit vraagstuk van de interne organisatiestruktuur ook andere aspekten heeft, zoals elk door de ekonomist bestudeerd verschijnsel meer facetten heeft.

Het wezen van de bedrijfsekonomie.

Men heeft weleens gezegd dat de bedrijfsekonomie mikro-*politiek* is.(1) Dat is niet geheel juist. Wel behoort de bedrijfsekonomie tot de mikro-ekonomie, maar zij vormt daarvan slechts een deel. De mikro-ekonomie wil het gehele ekonomische leven verklaren en de samenhang der individuele verschijnselen daarin doorgronden. Dit in tegenstelling tot de makro-ekonomie, die de voornamelijk kwantitatieve samenhang tussen bepaalde ekonomische grootheden of aggregaten onderzoekt.

Het is dus slechts een deel van de mikro-ekonomie die de bedrijfshuishouding onderzoekt, echter wel een zeer belangrijk deel aangezien een groot gedeelte van het ekonomisch gebeuren zich binnen de bedrijfshuishoudingen afspeelt. De reden om dit deel der mikro-ekonomie tot een gespecialiseerd onderdeel der

(1) Zo b. v. F. J. de Jong: *Werking ener volkshuishouding*, Leiden, 1955, blz. 27-28.

ekonomische wetenschap te verklaren ligt ook geheel in de redenen van doelmatigheid : hier is tenslotte geen verschil van kenobjekt maar slechts van gebiedsverdeling. Niet zonder goede reden nochtans. Terecht heeft Limperg (1) opgemerkt dat de ekonomist die dit deel der mikro-ekonomie tot zijn studieveld kiest niet alleen kennis en begrip moet hebben voor de technische zijde van het produktieproces, maar hij moet ook administratief onderlegd zijn, zodat hij met de wijze waarop in de bedrijfshuishouding geprojekteerde zowel als bereikte resultaten worden vastgelegd, zich vertrouwd heeft gemaakt.

Niettemin is de bedrijfsekonomie in eerste instantie evenals de algemene ekonomie een verklarende wetenschap en geen politiek. Naast de verklarende bedrijfsekonomie kan men echter wel de toegepaste onderscheiden. Zoekt de verklarende ekonomie naar wetten waaraan het gebeuren in de bedrijfshuishoudingen is onderworpen en waaruit het evenzo zou kunnen worden verklaard, de toegepaste bedrijfsekonomie zoekt naar regels voor de bepaalde gevallen of groepen van analoge gevallen. De toegepaste bedrijfsekonomie stelt zich dus a. h. w. hetzelfde doel als de kunstleer of techniekenleer waaruit ze is voortgekomen.

Er is intussen wel een belangrijk verschil tussen de regels van de kunstleer en die van de toegepaste wetenschap. Immers, alleen van de laatste weet men wanneer ze wel of niet gelden. De vuistregels van de kunstleer mogen hun bruikbaarheid in bepaalde gevallen hebben bewezen, nimmer weet men of ze in het voorliggende geval eveneens zullen opgaan.

De toegepaste bedrijfsekonomie is echter evenals de verklarende in zekere zin zuivere ekonomie en dus niet vermengd met andere wetenschappen. Daardoor heeft ze dezelfde eenzijdigheid als elke andere wetenschap.

De wetenschappelijke instelling impliceert steeds eenzijdigheid, of we nu met ekonomie of met een andere tak van wetenschap te maken hebben. Steeds gaat het, overeenkomstig het motto dat Marshall aan zijn bekende werk „Industry and trade" meegaf, om „the one in the many".

(1) Limperg: *Het opjekt der bedrijfshuishouding*, Pannerden, 1946 blz. 17 e.v.

Ik kom hiermee aan het slot van mijn beschouwing, waarin ik nog iets zou willen zeggen over de verhouding van de bedrijfsekonomie tot andere wetenschappen. Eigenlijk valt hierover niets op te merken dat ook niet voor elke andere wetenschap geldt, althans voor elke andere ervaringswetenschap.

De bedrijfsekonomie tracht, evenals elke andere wetenschap, een verklaring te vinden voor de verschijnselen op haar gebied, de verschijnselen die haar ervaringsobjekt vormen en daarna die verklaring te generaliseren tot wetten. Zij is daarbij eenzijdig omdat zij zich slechts voor een bepaalde samenhang interesseert, nl. die welke voortvloeit uit het ekonomisch handelen in en door de bedrijfshuishouding.

Niettemin heeft elk dier verschijnselen ook andere facetten en vertoont andere samenhangen.

Dit betekent dat de konklusies van de bedrijfsekonoom ook in de toegepaste wetenschap altijd eenzijdig zullen zijn en nimmer zonder meer als een pasklare oplossing mogen worden aangediend.

Voor de bedrijfsman, de man die de politiek van zijn bedrijf maakt, geldt dat hij „the many in the one" in het oog zal moeten houden. Zijn vraagstukken zullen dus opgelost worden door afweging van alle of althans de belangrijkste facetten die met het betrokken vraagstuk zijn verbonden.

Gaat het, om een voorbeeld te nemen, om de organisatiestruktuur dan zal zeker ook het sociologische aspekt, en niet te vergeten de psychologische kant, niet uit het oog mogen worden verloren. Dit geldt niet alleen op dit gebied, maar op alle gebieden waarop we de bedrijfsekonomie tot toepassing willen brengen. De financiële struktuur zal ons b. v. weer nauw met de rechtswetenschap, zowel met privaat- als met handelsrecht, in kontakt brengen.

Meer en meer zullen we moeten inzien dat bedrijfsekonomische vraagstukken in de praktijk slechts in team-verband kunnen worden aangepakt. Van belang acht ik dit ook voor ons hoger onderwijs. Ekonomische fakulteiten zijn gewoonlijk zo gelukkig dat zij vogels van diverse pluimage herbergen. In werk- en diskussiekolleges moeten veel meer dan tot nu toe het geval was hoogleraren van verschillende specialisering samenwerken teneinde tevens de studenten aan de hand van konkrete vraagstukken bekend te maken met „the many in the one".

Naar mijn mening kunnen *alleen* op die wijze ook op universitair niveau „case studies" worden aangepakt. Hierin ligt tevens het bezwaar dat ik gevoel tegen de „case method" zoals die vanuit de Amerikaanse „businesschools" naar Europa is overgekomen.

SAMENVATTING.

De hoofdlijnen van mijn betoog nog even samenvattend, zou ik kunnen zeggen :

De bedrijfshuishoudkunde als deelwetenschap van de algemene ekonomie heeft alleen reden van bestaan als men de bedrijfshuishouding — niet altijd te zien als synoniem met de onderneming — als zelfstandig ekonomisch subjekt aanvaardt.

Slechts op deze wijze en onder die voorwaarden ontstaat een problemen-kompleks dat men in de totale ekonomische problematiek als een bijzonder geheel zou kunnen beschouwen.

Onderscheidt dit problemen-kompleks zich nu in het bijzonder van andere die zich in de ekonomie ontwikkeld hebben zoals de teorie van de internationale handel, de konjunktuurleer e. d. ? Ik geloof het eigenlijk niet, althans principieel niet. Misschien feitelijk wel, omdat de bedrijfsekonomie een bepaalde instelling eist van zijn beoefenaars die de algemeen ekonoom wellicht in mindere mate bezit. Ik denk hier in het bijzonder aan een grotere toegankelijkheid voor de resultaten van andere wetenschappen en een zeker gevoel voor de konsekwenties en de mogelijkheden van de technische ontwikkeling. Tenslotte een zekere aanleg voor en begrip van de administratieve techniek, de komptabele techniek, in het bijzonder.